

Mecmû'atü't-terâcim Tezkiresinde Bulunan Tarih Manzumeleri

Öz: Harflere ve sayılara anlam yüklemek ilköğretimden günümüze kadar süregelen bir anlayıştır. Dilin gündelik hayattaki somut yansıması olarak kabul edilen harfler ile ölçme ve tartma gibi işlemlerin birimsel ifadesi olan sayılara gerek Doğu gerekse de Batı toplumlarında farklı manalar yüklenmiştir. Evrenin yaratılışını sayılarla ifade etmeye çalışan Pisagor, harfler ve sayılar arasındaki ilişkiyi açıklayabilmek amacıyla Kalde alfabesini oluşturmuştur. Bu yönüyle de günümüzde çoğunlukla astrologların istifade ettiği ve evrendeki gizli yasa ve ilkeleri keşfetmeyi gaye edinen Numeroloji'nin kurucusu sayılır. Harf ve sayı gizemliliğinin Doğu'daki en büyük temsilciliğini ise Hurufiler üstlenmiştir. Ebced hesabı yöntemiyle harflere sayısal değerler yükleyen Hurufiler, kıtsal metinlerde harf ve kelimelerin sayı ve sıra bakımından şifreler barındırdığını iddia etmişlerdir. İslam kültüründe geniş bir yer edinen ebced, Osmanlı şair ve yazarlarının da özellikle tarih düşürme hususunda istifade ettikleri bir sistemdir. Osmanlı kültür hayatının ilk dönemlerinde kendine mezar taşlarında yer bulan tarih düşürme sanatı, daha sonra cami inşasından sultanın tahta çıkışına, edebi bir eserin itimamından kazanılmış bir zaferin kronolojik ifasına kadar geniş bir zemine yayılma fırsatı bulmuştur. Klasik edebiyatta ise divan şairleri ve tezkireciler, tarih düşürme sanatını en çok kullanan sanat erbabı arasındadır. Bilhassa klasik şairlerin biyografik bilgilerine yer veren tezkireciler için tarih düşürmeler bu malzemenin olmazsa olmazıdır. Neticede biyografik malzemenin en önemli unsurlarından biri de kişinin hayatındaki önemli olayların tarihleridir. Klasik edebiyatta yazılan ilk tezkireden itibaren tezkireciler şairlerin hayatlarıyla ilgili düşürülen tarihlerle sıkça yer vermiş; kimi zamanda kendileri tarih düşürmüşlerdir. XIX. yüzyıl tezkirelerinden olan ve Mehmed Tevfik Efendi tarafından kaleme alınmış olan Mecmû'atü't-terâcim tezkiresinde de başta vefatları olmak üzere şairlerle ilgili birçok önemli hususa düşülen tarihlere yer verilmiştir. Bu çalışmada, Mehmed Tevfik Efendi'nin tezkiresinde yer verdiği tarihlere ve tarihlerin türlerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarih Düşürme, Ebced, Tezkireler, Klasik Edebiyat

Composing Chronograms in Tezkire of Mecmû'atü't-terâcim

Mehmet Nuri
ÇINARCI

Abstract: Adding meaning to letters and numbers is an ongoing understanding from antiquity to the present day. Letters, which are accepted as the concrete reflection of language in daily life, and numbers, which are unitary expressions of operations such as measuring and weighing, have been loaded with different meanings in both Eastern and Western societies. Trying to express the creation of the universe with numbers, Pythagoras created the Kalde alphabet in order to explain the relationship between letters and numbers. In this respect, he is also considered the founder of Numerology, which is mostly used by astrologers today and aims to discover hidden laws and principles in the universe. The Hurufis have undertaken the greatest representation of letter and number mysticism in the East. The Hurufis, who uploaded numerical values to letters with the Abjad calculation method, claimed that the letters and words in the scriptures contain passwords in terms of number and order. Abjad, which occupies a large place in Islamic culture, is a system that Ottoman poets and writers especially benefited from in terms of making history. The Composing chronogram, which found itself on tombstones in the early periods of Ottoman cultural life, later had the opportunity to spread on a wide range from the construction of a mosque to the sultan's ascension to the throne, from the pushing of a literary work to the chronological performance of a victory. In classical literature, divan poets and lithographers are among the art connoisseurs who mostly use the art of declining history. Especially for the biographical information of classical poets, historical declines are indispensable for this material. After all, one of the most important elements of biographical material is the dates of important events in a person's life. Since the first tezkire written in classical literature, Tezkire writers have frequently included the dates of poets' lives; sometimes they made history themselves. The Mecmû'atü't-terâcim, which is one of the 19th century tezkires and written by Mehmed Tevfik Efendi, includes the dates in which many important issues related to poets, especially their deaths, are included. In this paper, the dates and types of dates that Mehmed Tevfik Efendi included in his biography are included.

Keywords: Composing Chronograms, Abjad Calculation, Tezkire, Classical Literature.

* Doç. Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı. E-Posta: mehmetnuriedb@gmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7493-3872>

Giriş

Tarih düşürme, ebced olarak adlandırılan ve Arap harflerinin her birine sayısal değer verilerek oluşturulan sistematikle, zuhur etmiş hadiselerin kronolojik tarihlerinin tespiti esasına dayanır. Düşürülen bu tarihler, bazen tek bir kelime olabildiği gibi birçok beyitten de meydana gelebilir. Tarih düşürmeler her ne kadar Arap harfleriyle icra edilseler de Arap edebiyatına geçişi Türk edebiyatı vasıtasıyla olmuştur. Türk edebiyatında bilinen ilk tarih düşürme ile ilgili verilen bilgiler genellikle Ahmet Cevdet Paşa'nın *Belâgat-ı Osmâniyye* adlı eserinde geçen malumatlara dayandırılır. Buna göre *Tazarrunâme* eserinin müellifi olan Sinan Paşa'nın babası Hızır Bey'in Fatih Sultan Mehmed'in yaptırdığı cami için söylemiş olduğu Arapça mısra, edebiyatımızdaki ilk manzum tarihtir. Başlangıçta öğrenme ve ezberleme kolaylığı için ortaya çıktığı tahmin edilen tarih düşürme, daha sonra şairliğin gereklerinden biri sayılarak bu alanda sanat gösterme aracı durumuna gelmiş, Bursalı Hâşimî ve Seyyid Osmân Surûrî gibi şairlerin elinde en güzel örneklerini vermiştir.¹ Gerçekten de özellikle tezkirelerden takip edildiği zaman ilk tarih düşürmelerin bir veya iki sözcükten oluştuğu görülür. Ancak klasik edebiyatta sanat zevki ve estetik değerlerin gelişmesi paralelinde tarihler, kronolojik bir anı ifa etme misyonu dışında şairlerin sanatçılık kudretlerini göstermeye çalıştıkları bir saha haline gelmiştir.

Klasik edebiyatta hemen hemen her nazım şekliyle tarihler söylenmesine rağmen en çok tercih edilen nazım şekli kıtadır. Tarihler, kurgulanışları ve verecekleri mesajın konumu itibarıyla manileri andırırlar. Tarihin düşürüldüğü mısranın öncesindeki dizeler genellikle düşürülecek olan tarihe bir hazırlık mahiyeti taşır. Tarih manzumelerinin şekil açısından vezin ve kafiyeye sahip olmaları onların belagat kitaplarında bedi sanatların bir kolu olarak zikredilmelerini sağlamıştır. Divan şairleri yazmış oldukları tarih manzumelerinin konularını oldukça geniş tutmuşlardır. Doğum, evlenme, savaş, barış, ölüm, barış, ölüm... gibi olaylar, çeşitli eserlerin (saray, cami, çeşme...) yapılışı ve onarılışı gibi nedenlerle, isim sembolü olarak çocuklara isim verilirken, padişahların tahta çıkışlarında, mühim mevkilere yapılan tayinlerle ilgili olarak yangın, deprem, salgın hastalık tabii olaylar tarih düşürme geleneği için birer vesile olurlar.² Klasik Türk edebiyatında

1 Turgut Karabey, "Tarih Düşürme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 40: 80.

2 Serhan Alkan İspirli, "Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Geleneği", *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 14 (2000): 80.

tarihlerin farklı şekillerde düşürüldüğüne tanıklık etmekteyiz. Bunlar 1. Söyleniş Bakımından Tarihler (Lafzen, Manen, Lafzen-Manen tarihler), 2. Hesaplanması Bakımından Tarihler (Tam, Ta'miyeli, Düta Tarihler), 3. Harflerin Kullanılışı Bakımından Tarihler (Bütün Harflerle Söylenenler, Noktalı Harflerle Söylenenler, Noktasız Harflerle Söylenenler, Noktalı ve Noktasız Harflerle Söylenenler), 4. Ustalık Gösterme Babında Tarihler (Sade, Sanatlı Tarihler). Klasik Türk edebiyatında yazılmış olan tarih manzumeleri sadece divan şairleriyle sınırlı kalmamış tezkireciler de tezkirelerinde çeşitli vesilelerle kimi zaman kendilerinin kimi zamanda başka şairlerin düşürmüş oldukları tarihlere şair biyografilerinde yer vermişlerdir.

1. Tezkire-Tarih Düşürme İlişkisi

Harflere çeşitli sayısal değerlerin verilmesiyle belirli bir sistematik esasına dayalı olan ebced, klasik edebiyatta sıkça kullanılmış bir yöntemdir. Klasik üslupla şair kaleme alan divan şairlerinin önemli bir kısmının divanlarında mutlaka çeşitli sebeplerden dolayı düşürülmüş tarihlere tesadüf edilir. Klasik şairlerin divanlarında yer verdikleri bu tarihlerde yakın bir arkadaşın vefatından devrin sultanının tahta çıkışına, devlet için önemli olan bir kalenin fethinden padişah kasrının bitirilmesine kadar toplumsal hayatın farklı katmanlarına mensup pek çok önemli olaya tarih düşürülmüştür. Öte yandan tarih düşüren şair için mevzunun hayati bir nitelik taşıması şart değildi. Bu yüzden hüner sahibi şair, kimi zaman kedisinin ölümü veya sakal bıraktığı ana dahi tarih düşürmüştür. Divan şairlerinin divanlarında düşürmüş oldukları tarihlerin türleri, içerikleri ve yansıttıkları sosyal yaşantıya dair birçok akademik çalışma mevcuttur.³ Ancak tezkirelerde geçen mevcut tarihlerle ilgili çok az çalışma bulunmaktadır.⁴

3 Bu çalışmalar için bakınız: İspirli, S. Alkan, "Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Geleneği", *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 14, (200): 79-88; Mehmet Kırbıyık, "İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesinde Tarih Düşürme İle İlgili Bir Yazma Eser", *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 8, (2010): 217-287; Şener Demirel, "Antepli Aynı Divan'ındaki Tarih Manzumeleri Üzerine Bir İnceleme", *Turkish Studies*, 3/4 Yaz (2008): 372-398; Rıdvan Canım, "Klasik Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Sanatı ve Bir Ebced Ustası: Adanalı Surûri". *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (2009): 105-120; Rıza Oğraş, "Türk Edebiyatında Kitap Yazımına ve Basımına Tarih Düşürme Geleneği", *Turkish Studies*, 2/4 Kış (2007): 647-669; İ. Güven Kaya, "Divan Şiirinde Tarih Düşürme Geleneği ve Yahya Bey'in Bir Kasidesi", *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 30 (2006): 39-56; S. Ebubekir Şahin, "Keçeci-zâde İzzet Molla'nın Yazdığı Tarih Manzumeleri", *Gazi Türkiyat*, 9 (2011): 149-163; Pervin Çapan, "Şefik Divanı Örneğinde Manzum Tarih Düşürme Geleneği", *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri (20-22 Ekim)*, Çukurova Üniversitesi, Adana, (2012), 85-69

4 Bu çalışmaların hiç kuşkusuz en çok bilineni Günay Kut'un kaleme aldığı "Aşık Çelebi'nin Meşâ'i-

Divan şairlerinin sıkça kullandıkları bu tarih düşürmeler elbette ki şairlerin biyografisini esas alan tezkirelere de yansımış ve kendisini farklı şekillerde göstermiştir. Bilindiği gibi tezkirecilerin temel gayesi eserlerine aldıkları şairlerin hayatları, eserleri ve kimi zamanda şiir anlayışları hakkında bilgi vermektir. Tezkireci, şairle ilgili bütün bu hususları okuyucunun hizmetine sunabilmek için de çeşitli kaynaklara müracaat eder. İşte müracaat edilen bu kaynakların en önemlilerinden biri de hiç şüphesiz tarihlerdir. Şaire ait biyografinin olmazsa olmazı olan doğum ve ölüm tarihleri ile ilgili bilginin kaynağını tezkireci, çoğu kez düşürülen tarih ya da tarihlere dayandırır. Türk edebiyatında yazılan ilk tezkireden itibaren tezkireciler şairlerle ilgili biyografik bilgi için sık sık tarihlere müracaat etmişlerdir. Nitekim Sehî Bey'in *Heşt Behişt* tezkiresinde bu durumu görmek mümkündür. Sehî tezkiresinde mevcut tarihlerden iki şekilde yararlanılmıştır. Bunlardan ilki şairin tarih düşürme konusunda sahip olduğu kabiliyeti göstermek ikincisi ise onlardan biyografik bilgi olarak istifade etmektir. Tezkireci, şair Edirneli Hüseyin Yakîni maddesinde önce şairin tarih söyleme hususundaki kabiliyetini övmüş akabinde Edirne'de bulunan Lârî Mescidi'ne düşürdüğü tarihe yer vermiştir.

*"Çok eyü târihleri var. Edirne'de vâki' olan Lârî Mescidine beytü'l-'ibâdet tarih dimişdür."*¹⁵

Kâtib Hasan maddesinde ise tezkireci işi biraz daha ileriye götürür ve şairin biri Farsça diğeri Arapça olmak üzere iki tane tarihine yer verir. Tezkiredeki bilgilere göre Hadim Sinan Paşa'nın kâtibi olan Hasan Çelebi, çok sayıda şiir ve düzyazı yazmasına rağmen asil maharetini tarih düşürme konusunda göstermiştir. *"Şî'r ü inşâyı çok tetebbu' itmişdür. Lakin tabî'atı târih dimege kâbil ve ekser-i mümâreseti tevârih cânibine mâyil olmagın gâyet eyü müverrihdür. Güzel târihler çok dimiş. Ve cümle-i târihlerinden Belgrad kal'ası fethine didüğü târih budur:*

*Goft târiheş heme ehl-i hired
Feth-i Sultân Süleymân-ı zamân⁶*

Ve Müftî Sa'dî Çelebi mevtine dahı târih bunı dimişdür. Tarih: Faked mâte şehîden.^{7/8}

rüş-şu'arâ'da Söylediği Tarihler" adlı makalesidir. Ayrıntılı bilgi için bakınız. Günay Kut, "Aşık Çelebi'nin Meşâ'irü'ş-şu'arâ'da Söylediği Tarihler", *Acâ'ibü'l-mahlûkat Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları-II*, (İstanbul: Simurg Yayınları, 2010).

5 Haluk İpekten vd., *Sehî Beg, Heşt Behişt*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 148

6 Bütün akıl sahipleri devrin Sultan Süleyman'ının fethini söylediler.

7 Bir şehit öldü.

8 İpekten, vd., *Sehî Beg, Heşt Behişt*, 150

Yine *Heşt Behişt*'in Mevlana Bahârî maddesinde şairin tarih düşürme konusunda maharetli olduğu ifade edildikten sonra şair Revânî'nin vefatına düşürdüğü bir tarihe yer verilir. Düşülen bu tarih bir yandan Bahârî'nin tarih düşürme sanatındaki maharetini ortaya çıkarmayı amaçlarken diğer yandan Revânî'nin vefat tarihini vermesi babında biyografik bir kaynak niteliğindedir. "*Haylî selâmet-i tab'ı var. Eyü müverrihdür. Revânî fevtine güzel târih diyüpdür:*

*Cihâni ser-te-ser tutmuşdı nâmı
Emîr-i nazm ya'nî kim Revânî
Ecel câmını içdi dehr elinden
Şu denlü kim düşüp mest oldı ânî
İşidüp rûh-ı kudsı didi târih
Cinândan yana cân atdı Revânî⁹*

Tarih söyleyen şairlerden Osman Surûrî ve Keçecizâde İzzet Molla'nın divanlarına bakıldığında divan şairlerinin kendilerini ve kendileri dışında tarih söyleyen şairleri müverrih yani tarihçi olarak adlandırdıkları görülür. Müverrihin lügat anlamına bakıldığında ise karşımıza 1. Tarih yazan kimse, tarihçi, 2. Ebced hesabıyla tarih düşüren kimse, anlamları çıkmaktadır. Tarih düşürme sanatının en büyük temsilcisi olarak kabul edilen Adanalı Osman Surûrî, bir tarihinde Surûrî mahlasından önce kullandığı Hüznî mahlasıyla tarih düşürmeye heves ettiğini şu beyitlerle dile getirir. Tabi şair, tarih düşüren kendisi için müverrih ifadesini kullanmaktadır.

*Eş'âra tab'um iki sene sa'y idüp ana
Gâyetde oldı semt-i tevârih mültemes
Târih-i sâl-i bedî' mu'cem yazup didüm
Hüzni rakamla itdi müverrihlighe heves (1187)¹⁰*

Şiirlerini bir araya getirdiği divana "Neşât-engîz" ismini verip buna tarih düştüğü manzumede şair, yine müverrih ifadesini kullanmıştır

*Müverrihlighe olmuşdum kibârun menkâbet-hânı
Tedârik eyledüm sî-sâle evrâk-ı perîşân
Didüm tertîb idince tesmiye kaydıyla târihin
Surûrî'nin Neşât-engîz oldı nâm-ı dîvânı (1217)¹¹*

9 İpekten, vd., *Sehî Beg, Heşt Behişt*, 162.

10 Ridvan Canım, "Klasik Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Sanatı ve Bir Ebced Ustası: Adanalı Surûrî", *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13 (2009): 107

11 Canım, "Klasik Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Sanatı ve Bir Ebced Ustası: Adanalı Surûrî", 110.

Keçeci-zâde İzzet Molla da yine hem kendisi hem de tarih söylemiş olan diğer şairler için müverrih ibaresini kullanmaktadır.

*Olur olmaz müverrih anlamaz İzzet bu târihi
Yine Hak eyledi Es'ad Efendi nutkuni¹²*

Aslında tezkirelerin verdiği bilgilerden hareketle tarih düşüren şairlerin kendilerini müverrih olarak adlandırması XVIII. yüzyıl şairi Osman Surûrî ve XIX. yüzyıl şairi Keçeci-zâde İzzet Molla'dan çok daha öncedir. 1568 tarihinde tamamlanıp devrin hükümdarı II. Selim'e sunulan Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü's-şu'arâ* tezkiresinde Hasan Çelebi'nin biyografisinden bahsedilirken şairin Çaldıran Savaşı zaferine düşürmüş olduğu tarihte kendisi için müverrih ifadesini kullandığı görülür.

*Ebü'l-feth Gâzi vü Sultân Selîm
Hired deng ü hayrânıdur râyınun
Şeh-i tâc-dâr-ı selâtîn-i 'ahd
Ser-i kisriyân hâkidür pâyınun
Firişte-hisâl ü felek-kevkebe
Melek hâfız u hâdimi câyınun
Kızılbaşın ceysin kırup ser-te-ser
Sıdı başların kesdi alayınun
Dîdi kim müverrih tokuz yüz yigirmi
İkinci güninde Receb ayınun¹³*

Tarih düşüren divan şairlerinin kendileri için kullandıkları müverrih ifadesine tezkirelerde de rastlanır. İlk tezkireden itibaren tezkireciler de tarih söyleyen şairler için müverrih ifadesini kullanmışlardır. Tezkireciler müverrih olarak nitelendirdikleri ve düşürdükleri tarihlerden övgüyle bahsettikleri şairlerden kimilerinin bu tarihlerine yer verirken kimilerinden de sadece övgü dolu sözlerle bahsederler. XVI. yüzyılda yazılmış birkaç tezkireden hareketle bu durumu şöyle örneklendirebiliriz. Sehî tezkiresinin Bursalı Kandî maddesinde şairin tarih düşürme sanatındaki mahareti övülmesine rağmen örnek tarihe yer verilmez.

"Latîf eş'ârı ve garrâ kasîdeleri var. Ve ziyâde eyü müverrihdür. Çok eyü târihler dimişdür."¹⁴

12 Karabey, *Tarih Düşürme Geleneği*, 80.

13 Filiz Kılıç, *Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-şu'arâ*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018), 266.

14 İpekten, vd.: *Sehî Beg, Heşt Behişt*, 179

Latîfi, tezkiresinin İshak Çelebi maddesinde şairin iyi bir tarih düşürme ustası olduğunu belirttiikten sonra şairin kendisinin Edirne'deki bir medreseye müderris olması vesilesiyle söylemiş olduğu bir tarihe yer verir.

Nesr: Ve kemâlâtun ekserinde kâmil ü râsîh ve hûb münşî müverrih idi. Şehr-i Edirne'de Medrese-i dârü'l-hadîs ve müdârese-i tadrîs kendülere tevcîh ü tefvîz olundukda bu matla'-ı müverrihi mefâhireten târîh dimişlerdür. Her bir târîh vâki' olmuştur.

Âlim ü ehl-i tefsîr (933) rûşen-fakîh-i âfâk (933)

Allah ne müstehakdur (933) Dârü'l-hadîse İshak (933)¹⁵

Gülşen-i Şu'arâ müellifi Ahdî Çelebi de tezkiresinde tarih düşüren şairleri müverrih olarak tavsif eden ve onların tarih manzumelerine yer veren tezkirecilerindir. Ancak Ahdî, diğer tezkirecilerden farklı olarak genellikle şairlerin Farsça tarihlerine yer vermiştir. Hüsâm Beg maddesinde bu durum şöyle ifade edilir:

"Feemmâ ibdâ'-ı şîrde icâd-ı târîhe nisbet ziyâde olduğu ba'isden ol fâik-i emsâl müverrih-i bî-misâl vâki' olmuştur. Binâ'en 'alâ zâlik İstanbul kurbında Hazret-i Eyyûb-i Ensârî 'aleyhi'r-rahmeti'l-bârî mukâbelesinde Südlüce nâm makâm-ı sürûr-encâm da Ka'be-i 'ârifin-i güzîn ve teferrüc-gâh-ı erbâb-ı yakîn olan zâviye-i Ca'fer-âbâd'un itmâmî bünyâdında buyurdukları târîh-i hûb-makâl şâhid-hâlidür. Târîh:

Hamdüli'llâh ki in huçeste-makâm

Şod besî dil-güşâ ve hem dil-keş

Geşt mülhem zi hâtif-i gaybem

Ka'betü'l-'ârifin târîhes^{16/17}

2. Mehmet Tevfik Efendi ve Mecmû'atü't-Terâcim

Çâker-i Âl-i Abâ bir fâzıl idi gitdi âh

Gelmeye bu âleme böyle bir tahrîr-i dakîk

Mesnevî-hân idi Hakkı söyledim târîhini

Bezm-i Mevlânâ'ya Allâh ide Tevfik-i refik

15 Rıdvan Canım, *Latîfi, Tezkiretü'ş-Şu'arâ Tabsiratü'n-Nuzamâ*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018), 131.

16 Elhamdülillah bu mübarek mekân çok hoş ve güzel oldu. Gayb elçisinden bana Ka'betü'l-arifin tarihi mülhem oldu.

17 Süleyman Solmaz, *Ahdî Çelebi, Gülşen-i Şu'arâ*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018), 143.

Mehmet Tevfik Efendi'nin biyografisi ile ilgili bilgiler yukarıda tezkirenin "la" sayfasında bulunan dördlük ve tezkirenin muhtelif yerlerinde kendisiyle ilgili verilen bilgilerle sınırlıdır. Bu dördlükten de anlaşıldığı üzere şairin Hazreti Ali ve aile efradına muhabbet beslediği ve Mevlevi dergâhında Mesnevihanlık yaptığı anlaşılmaktadır. Nüshanın başında tezkirenin "İnegöl Nâibi Efendi'nin pederi Hacı Tevfik Efendi merhûmun eser-i hâmesi olup Nâib-i mûmâ-ileyhden isti'âre olunmakla emânettir." kaydı ile birlikte Hacı Tevfik Efendi'nin 1229/1814'te doğduğu ve 1274/1857'de öldüğü bildirilmektedir.¹⁸ Tezkirenin 128b sayfasında ise eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed Tefvîk Efendi'nin 26 Şubat 1272'de Eser-i Cedid adlı vapurla hacca gittiği, 24 Ekim'de döndüğü ve Receb ayında 1274'te öldüğü bilgisi verildikten sonra tezkirecinin vefatına ebced hesabıyla şu tarih düşülür.

Nağme-i 'uzmâ ile yâ Mesnevî-hân

Türk edebiyatında ilk kez Agah Sırrı Levend'in *Türk Edebiyatı Tarihi* kitabında bahsettiği *Mecmû'atü't-Terâcim*'in şu ana kadar tek bir nüshası (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, no: 192) tespit edilmiştir. Eser, 1000 (1595) ile 1256 (1860) yılları arasında yaşamış toplam 540 şahsın biyografisinden müteşekkildir. Alfabe sırası gözetilmeden hazırlanan eserin tertibatı ilk sayfa hariç şairlerin ölüm tarihlerine göre yapılmıştır. Eserin sonundaki "vefayatname" adını verebileceğimiz kısımda ise 1267 (1851) yılına kadar çeşitli kişilerin ölüm tarihleri kronoloji gözetilerek ebced hesabıyla düşürülen tarihlerle birlikte verilmiştir.¹⁹ Ancak *Mecmû'atü't-Terâcim*'de hal tercüme verilen bütün şahıslar şair değildir. Şairler yanında şair olmayanlara hatta bazı Arap ve Acem şairlerine de yer verilmiştir.²⁰

Mehmed Tevfik tezkiresini oluştururken birçok yazılı ve sözlü kaynaktan yararlanmışır. *Mecmû'atü't-Terâcim*'de biyografik bilgi olarak müracaat edilen şair tezkireleri Esrâr Dede'nin *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye'si* ile Safâyî'nin *Tezkiretü's-şu'arâ'sıdır*. Öte yandan Rızâ, Hasan Çelebi, Beyânî, Fâ'izî ve Riyâzî gibi tezkirecilerin biyografilerinde sadece tezkire sahipleri oldukları zikredilmiştir.²¹ Mehmed Tevfik'in şair tezkireleri dışında müracaat ettiği diğer yazılı kaynaklar şunlardır: Müstakîm-zâde'nin *Mecelletü'n-nisâb* ve *Tuhfetü'l-hattâtinî*, Nevî-zâde Âtâyî'nin *Şakâyık Zeyli*, Kâtib Çelebi'nin *Fezlekesi*, Na'îmânın *Târih-i*

18 Ruhsar Zübeyiroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tevfik Efendi", (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1989), 1.

19 Azmi Bilgin, "Mehmed Tevfik Efendi'nin Mecmû'atü't-Terâcim'inin Edebiyat Tarihimizdeki Yeri", *İlmi Araştırmalar Dergisi*, 1 (2004): 85.

20 Mustafa İsen, vd., *Şair Tezkireleri*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2011), 151.

21 Mehmet Nuri Çınarcı, *Türkçe Şair Tezkirelerinin Kaynakları*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 233.

Na'îmâ'sı, Abdurrahman İmâdî'nin *Hülâsatü'l-eser'i*, Şeyh Mahmud Hulvî'nin *Le-mezât'ı*, Uşşâkî-zâde'nin *Zeyli'z-zeyli* ve Zadullah-zede Fehîm Efendî'nin *Sefîne-tü'ş-şu'arâ'sıdır*. Mehmed Tevfik, tezkiresinde sözlü kaynaklara da yer vermesine rağmen yazılı kaynaklara daha çok ağırlık vermiştir. Tezkirede sözlü kaynak olarak rivayetler ve III. kişilerden alınmış bilgilere yer verilmiştir.

3. Mecmû'atü't-Terâcim'de Yer Alan Tarihler

Daha önce de ifade edildiği gibi divan şairlerinin önemli bir kısmı divanlarında çeşitli sebeplerden dolayı bazen az bazen de çok tarih manzumelerine yer vermişlerdir. Divanlarda bulunan tarih manzumeleri, ilk bakıldığında her ne kadar mühim bir meselenin meydana geldiği tarihi, zihinlerde kalıcı olması gayesi gütsede de işin estetik yönü de bir tarafa bırakılmamalıdır. Yani bir tarih manzumesi bir yandan tarih manzumesine konu olan şahıs veya olay hakkında bilgi verirken, bir yandan da tarih manzumesinin satır aralarında dile getirilmiş estetik unsurları gözler önüne serer.²² Öte yandan divan şairlerinin biyografilerini anlatan tezkirelerde de tarih manzumelerine sık sık rastlanır. Tezkireci, zuhur etmiş kimi önemli olayların tarihlerini okuyucuya anımsatmak amacıyla bir kaynak olarak tarihlere başvurur. Peki tarihin belirli bir döneminde meydana gelmiş bu önemli hadisenin kronolojik tespitini rakamlarla yapmak varken tezkireci neden bunu tarih manzumeleriyle ifade etme ihtiyacı duyar. Gerçi başta *Mecmû'atü't-Terâcim* olmak üzere birçok tezkirede herhangi bir sanatlı ifadeye yer verilmeden kimi olayların sadece rakamsal değerlerinin bulunduğu örnekler de çoktur. Bütün tezkirelerde bu tarihler ya Arapça ya da Türkçe olarak verilir. Latîfi, tezkiresinin Nazmî Mehmed Çelebi maddesinde şairin nazire mecmuasını oluşturup onu adlandırdığı tarihi 940 şeklinde bir tarih ile bildirmiştir.

*"Ve şu'arâ-yı Rûm'un buhûr-ı muhtelif ve hurûf-ı teheccî üzre târîh-i hicretün 940 senesine gelince vâki' olan nezâyirin taktî'âtı ve buhûr u evzânı birle cem' idüp Câmi'u'n-Nezâ'ir tesmiye itmişdür."*²³

Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü'ş-şu'arâ'sında* ise tarihi hadisenin ifadesi Arapça olarak belirtilir. Yûsuf-ı Sîne-Çâk maddesinde şair ve arkadaşlarının birlikte zikir yaptıkları anın tarihi şöyle dile getirilir:

22 Şener Demirel, "Antepli Aynî Divanı'ndaki Tarih Manzumeleri Üzerine Bir İnceleme", *Turkish Studies*, 3/4 Yaz, (2008) 373-374.

23 Canım, *Latîfi, Tezkiretü'ş-Şu'arâ Tabsiratü'n-Nuzamâ*, 522.

*"Sene erba'a ve hamsîn ve tis'ami'e Muharremînün 'âşûrâ günü merhûm Sî-ne-çâk'ün şâkirdi Mevlânâ Şûrî ve merhûmun pey-revi ya'nî Günâhî vesâ'ir Mevlevî cem' olup nağz u mergûb ve nâdirü'l-üslûb zikr ü âvâze eylediler."*²⁴

XVII. yüzyıl tezkirecilerinden Rıza ise Fatih Sultan Mehmed'in tahta çıkışını Âşık Çelebi'den farklı olarak Türkçe yazar.

*"Sekiz yüz elli beşde evreng-nişin-i taht-ı zer-endûd-ı pâdişâhî olup müddet-i saltanatları otuz bir ve müddet-i ömrleri elli bir senedir"*²⁵

Aynı durumun Mehmed Tefvik Efendi'nin tezkiresi için de geçerli olduğunu söylemek yanlış olmaz. Mehmed Tefvik Efendi, tezkiresinde yer alan birçok şair ve ulema biyografisinde özellikle onların vefat tarihlerini rakamsal değerlerle ifade etmiştir. Şeyh Abdülkerim Fethî maddesinde şairin vefatını detaylı bir şekilde şöyle izah eder:

*"...Ayasofya-i kebîrde mahsûd-ı kirâmı olan kürsî-i ruhâmî üzere kıyâm ve nush-ı enâm ile güzârende-i eyyâm iken hicret-i fethi 1106 târîhi Reb'ül-âhirinin altıncı hamîs günü rihlet ve azîzleri Şeyh Nûrî Efendi Türbesi civârında defîn-i türbet kılındı."*²⁶

Kimi şair biyografilerinde ise Mehmed Tefvik Efendi, bu durumu biraz daha ileriye götürerek şairin ödüllendirildiği çeşitli payelerin tarihlerini de vermiştir. Ahmed Efendi maddesinde şairin hocalık ve müderrislik aldığı tarihler ayrıca belirtilmiştir.

*"Bin doksan hudûdunda mahrûsa-i Burusa'ya kâdime-cunbân ve musâhib-i şehriyârî İshâk Efendi'ye hâce olup İshâk Hâcesi ünvânıyla iktisâb-ı şöhrat ü şân ve bin doksan sekiz senesinde bâ-hâric-i İshâk Paşa müderrisiyle mazhar-ı ihsân olmuş idi. Ve bin yüz târîhinde Köprülü-zâde sadr-ı şehîd Mustafa Paşa'nın zamân-ı sadâretinde ibtidâ' dâhil ile Gâzî Hudâvendigâr Medresesine nakl ile dil-şâd..."*²⁷

Görüldüğü gibi tezkirecilerin kimi önemli hadiseler için rakamsal değerleri de kullandıkları aşîkârdır. Ancak sayısal veri olarak karşılaştırıldığında tarih man-

24 Kılıç, Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, 292.

25 Gencay Zavotçu, *Rızâ Tezkiresi*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 43.

26 Zübeyiroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tefvik Efendi", 194.

27 Zübeyiroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tefvik Efendi", 218.

zumelerinin sayısı daha fazladır. Tezkirecilerin şair biyografilerinde onların tarih manzumelerine yer vermelerinin temel sebebi şairin göstermiş olduğu mahareti ortaya koymaktır. Netice de tarih manzumesi tür olarak edebi sanatların bir parçası olup şairin mahareti ölçüsünde estetik bir değere kavuşur. Çünkü şair, tarih manzumesinde vezin, kafiye, edebi sanatlar gibi birçok ahenk unsurunu başarıyla kullanmak durumundadır. *Mecmû'atü't-Terâcim* tezkiresi de yer verdiği tarih manzumeleri itibarıyla oldukça zengin bir kaynaktır. Mehmet Tevfik Efendi, özellikle şairlerin vefatları için tarih manzumelerine oldukça sık başvurmuştur. Diğer yandan tezkirelerde çok sık görülmemekle beraber Mehmed Tevfik Efendi, elinden geldiği kadar şairlerin defnedildikleri yerlerin isimlerini de belirtmiştir. Böyle bir yaklaşımın sağladığı en önemli fayda ise hiç şüphesiz tezkirede bulunan âlim ve şairlerin mezar yerlerinin bugün dahi bulunabilmesine fırsat vermesidir. Tezkirede bulunan şairlerden Sabûrî Efendi'nin biyografisinde şairin vefatına düşülen tarih şu şekildedir:

"1130 târîhinde yevm-i âşûrâda dâhil-i dârü's-sürûr ve mürşidleri Gafûrî Efendi'nin kabr-i şerîfleri ittisâlinde makbûr kılındı.

Ola Dede Çelebi kâm-bîn-i kurb-ı Hudâ

mısra'ı dahı mütercim-i Mesnevî Süleyman Nahîfî Efendi'nin söyledikleri târîh-i ra'nâdır."²⁸

Tezkireci, kimi şairlerin biyografilerinde ise sadece tek bir vefat tarihi yerine birden çok tarih manzumesine yer verir. Derviş Fasîh-i Mevlevî maddesinde şairin vefatına düşülen iki tarih manzumesi bulunmaktadır.

"Mevlevî-hânesinde peygûle-güzîn-i vahdet iken hilâfet 1111 târîhinde rihlet ve zâviye-i merkûma hâmûşânında defîn-i türbet kılındı:

Göçdi bâkî mülkine dervîş Fasîh-i Mevlevî

"Cillve-gâh ola Fasîh'e gülşen-i dârü'n-na'îm" mısra'ları dahı târîhdir."²⁹

Mecmû'atü't-Terâcim'de tarih manzumeleri ile ilgili dikkat çeken diğer bir nokta ise şairlerin mezar taşlarında bulunan ve vefat tarihlerini bildiren tarih man-

28 Zübeyiroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tevfik Efendi", 235.

29 Zübeyiroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tevfik Efendi", 201.

zumelerinin sıkça kullanılmasıdır. Aslında mezar taşları biyografik birer kaynak olmanın dışında farklı bilgiler de barındırır. Mezar taşlarından tek tek kişiler hakkında biyografik ve sanat tarihiyle ilgili bilgilerin yanı sıra tarihsel topoğrafya ve demografi, sosyal ve idari tarih, kıyafetler ve aile yapısının geçmişi gibi alanlarda da bilgi edinebiliyoruz. Bütün bunların ötesinde burada hiç değinmediğimiz dil ve edebiyat tarihi hakkındaki bazı bilgileri de bu kaynaklardan edinmemiz olasıdır.³⁰ Tezkirecinin bu tutumu, akla ister istemez çoğu şairin mezar yerlerini bilmemesinden dolayı ihtiyaç halinde bu şairlerin mezar taşlarına bakarak onları vefat tarihleri hakkında bilgi veren biyografik birer kaynak olarak kullandığı düşüncesini getirir. Şeyhülislam Feyzullah Efendi maddesinde bu durum şöyle ifade edilir:

“...1110 târihi Rebî’ül-âhirinin on beşinci isneyn günü rihlet idüp civâr-ı Hazret-i Hâlid’de cedd-i a’zamları Hâce Sa’deddîn Efendi’nin binâ buyurdıkları zâviyenin hâtiresinde medfûn ve nakş-ı seng-i mezârları bu târih-i mevzûndur:

*Fenâdan etdi rihlet ölmüş iken
Faziletle fahûlün dil-pesendi
Hurûf-i mu’cemiyle oldı târih
Yüz onda göçdi Feyzu’llâh Efendi”³¹*

İdris Muhtefi maddesinde şeyhin mezar taşından alıntıladığını belirttiği üç beyitlik bir tarih manzumesine yer verir.

“Kabr-i şerîfleri tersâne verâsında Aynalı Kavak nâm mahalde ziyâret-gâh-ı erbâb-ı intibâhdır. Seng-i mezârında mahkûk ve merkûm olan târih-i manzûm budur:

*Rihlet etdi ol ‘azîz-i muhterem
Ravza-i Cennât-ı ‘adn ana hurem
Rahmet olsun dediler cümle ümem
Nâmıdır Hâcî ‘Alî ‘âlî-himem
Hem Rebî’ül-evvel ayın âhiri
Bin yirmi dört idi sâl-ı rakam”³²*

30 Hans Peter Laqueur, *Hüve'l-Baki, İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), 169-168.

31 Zübeyiroğlu, “Mecmû’atü’t-Terâcim, Mehmed Tefvik Efendi”, 199.

32 Zübeyiroğlu, “Mecmû’atü’t-Terâcim, Mehmed Tefvik Efendi”, 67.

Tezkireci, Şeyh Mehmed Şeyhî maddesinde ise mezar taşında bulunan yazının Egrikapulu Mehmed Rasim Efendi tarafından yazıldığını ifade etmesine rağmen bu yazının ne olduğunu söylemez.

*"Seng-i mezârında menkûş ve mersûm olan hıtt-ı celf Egrikapulu Mehmed Rasîm Efendi merhûmundur."*³³

Tezkirelerde bulunan tarih manzumeleri ile ilgili üzerinde durulması gereken diğer bir mevzu ise tarihlerin yazıldıkları dillerdir. Tarih manzumelerinin mevcut olduğu hemen hemen bütün tezkirelerde tarihlerin yazıldıkları diller Türkçe, Arapça ve Farsçadır. Bazen bu dillerden sadece biriyle yazılmış tezkirelere tesadüf edildiği gibi üç dilde yazılmış tarih manzumelerine yer veren tezkireler de mevcuttur. Yer verdiği tarih manzumeleri itibarıyla zengin bir içeriğe sahip olan *Mecmû'atü't-Terâcim*'de her üç dilde yazılmış tarih manzumeleri mevcuttur. Dal Çelebi'nin biyografisinde vefatına Müstakimzâde'nin düşürdüğü tarih Türkçedir.

"...ibâdet-i Cenâb-ı Hudâ ile meşgûl iken "Li-küllü ecelin kitâb" mantûkınca rûznâmçe-i hayâtı metüyyü'l-ekâb olduğu Müstakîm-zâde merhûmun bu târîh-i musanna'larıyla mahsûb-ı ehl-i hesâbdır:

*Açdı mecmû'a-ı dilden ana fâl etdikde
Çıkdı ed-dâl 'ale'l-hayr anun tarihi (1012)*³⁴

Sadece Kırımî Mustafa Rahmî adlı şairin biyografisinde onun vefatına Tatar lisanı üzere bir tarih söylenildiği bilgisi verilir. Tarihi düşüren kişi ise Süleyman İzzî Efendi'dir.

"...1164 târihi Ramazan-ı mağfiret-nişânının yirmi yedinci gün mat'ünen evrâk-ı şecere-i pür-semere-i vücûdı berg-rezân gibi rîzân oldu. Sâhib-i târîh Süleymân 'İzzî Efendi'nin lisân-ı Tatar üzre söyledikleri târîhdür:

*Me'âl-i 'İrci'den yazdım 'İzzî fevtine târîh
Konak gel bunda imâsiyle rûhı çapdı Firdevs'e*³⁵

Hâce Mehmed Miyân Ma'sûm maddesinde bu şairin vefatına düşülen tarih Farsça olarak yazılmıştır. Tezkirede yer alan Farsça tarihler Türkçe tarihlere göre daha kısadır. Yani Farsça tarihler ya tek bir dizeden ya da bir veya iki sözcükten oluşan tarihlerden meydana gelmektedir.

33 Zübeyiroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tefvik Efendi", 270.

34 Zübeyiroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tefvik Efendi", 49.

35 Zübeyiroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tefvik Efendi", 306.

“Mezâr-ı feyz-medârları Serhend'de ziyâret-gâh-ı sıgar u kibârdur. “Nidâ amed zi-dünyâ reft Ma'sûm”³⁶ mısra'ı dahı târîhdür.”³⁷

Rûhî-i Bağdâdî de vefatına Farsça tarih düşülen diğ er bir şairdir.

“Âhir-i 'ömründe Şâm'da karâr u ârâm üzre iken “Rûhî fevt şode”³⁸ 1014” târîhinde rûh-ı revânı âlem-i fenâdan mülk-i bâkîye revân oldı.”³⁹

Tezkirede bulunan Arapça tarihler ise hem Türkçe hem de Farsça beyitlerden farklı bir nitelik taşımaktadır. Farsça ve Türkçe beyitler umumiyetle manzumelerden oluşurken Arapça tarihler genellikle kısa ibarelerden oluşmakta ve Allah rahmet eylesin, mekânı cennet olsun babında anlamlar taşımaktadır. Arapça beyit veya mısra sayısı ise diğ er dillere nazaran daha azdır. Şeyhülislam Yahyâ Efendi maddesinde;

“...1053 târîhi Zilhiccesinin on sekizinci Cum'a ertesi gecesi irtihâl-i dâr-ı bekâ ve Çarşanbapazarı'nın peder-i cennet-makarları cenbinde dî-de-düz-ı rüz-ı likâ oldı. “Fi cenneti 'aliyye”⁴⁰ cümlesi dahı târîhdür.”⁴¹

3.1. Söyleyen Kişi Bakımından Tarihler

Tezkireciler için mühim biyografik kaynaklardan olan tarih manzumelerinin tezkirelerdeki en belirgin özelliklerinden birisi onun kimden alındığı ile ilgilidir. Bu bakımdan tezkirelerde yer verilen tarihlerin bazen kimin tarafından söylenildiğine yer verilirken bazen de herhangi bir isim anılmadan direkt olarak tarih manzumesine yer verilir. Mevzu, söyleyeni belli tarihler olduğunda tezkirecinin gözünden bu duruma iki şekilde bakılır. İlk olarak biyografisi verilen şairin başka bir hadiseye düşürmüş olduğu tarih, ikinci olarak ise yine aynı şairin biyografisinde onun vefatına başka bir şair arkadaşı tarafından düşülen tarihtir. Şairlerin birbirlerine düşürmüş oldukları bu tarihlerin yanı sıra kimi şair biyografilerinde bu kez tezkirecinin o şairin vefatına ya da başka bir hadisesine tarih düşürdüğü görülür. Tezkirecinin belirgin bir şekilde tezkiresindeki şairlere tarih düşürdüğü en somut

36 Ma'sum, dünyadan göçtü şeklinde bir nida yükseldi.

37 Zübeyroğlu, “Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tevfik Efendi”, 172.

38 Ruhi vefat etti.

39 Zübeyroğlu, “Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tevfik Efendi”, 50.

40 Yüce cennette.

41 Zübeyroğlu, “Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tevfik Efendi”, 118.

tezkire örneği hiç şüphesiz Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü'ş-şu'arâ'sıdır*. Günay Kut, yukarıda ismini zikrettiğimiz makalesinde bu durumu tezkireden hareketle detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Bütün bunların dışında tezkireci, bazen de toplumda duyduğu ancak müellifini bilmediği tarihler için "bazıları, bazı şu'ara" gibi belirsiz ifadeler kullanır. *Mecmû'atü't-terâcim* tezkiresinde de bu örnekler sıkça rastlanır.

3.1.1. Söyleyeni Belli Olan Tarihler

Tezkireciler başta şairlerin vefat tarihleri olmak üzere çeşitli hadiseler için kullanılmış olan tarih manzumelerine yer verirken kimi zaman onu yazan kişinin ismini de belirtirler. Verilen bu isim bazen şairin ahababı olan başka bir şair, bazen hocası bazen de öğrencisidir. Genellikle şairin herhangi bir durumu ile ilgili tarih düşüren kişi onu yakından tanıyan biri ya da birileridir. Benzer durum Mehmed Tevfik Efendi'nin tezkiresinde de söz konusudur. *Mecmû'atü't-terâcim*'de ismi zikredilerek tarihlerine en çok yer verilen kişi Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi'dir. Müstakimzâde'nin tarihleri ise genellikle şairlerin vefatları ile ilgilidir. Seyyid Hüseyin Vehbî maddesinde şairin vefatına Suyolcuzâde Mehmed Necib Efendi tarih düşmüştür.

"..Cerrâh Mehmed Paşa Câmî-i şerîfi kurbında ve hâneleri ittisâlinde vâki' Cân bâziye meşîd-i şerîfi hatîresinde defn olundu. "Bismi'llâhi'r-rahmânî'r-rahîm, âh Vehbî-i hüner-pîşe cihândan gıtdi 1149" mısra'ı dahı âti't-terceme Suyolcu-zâde Mehmed Necib Efendi'nin câvidân-ı zebân-ı 'azâb-lisânlarından cereyân eden târihtir."⁴²

Mustafa Cenânî maddesinde ise şairin vefatına Sirkezâde Muslî Çelebi tarih düşürmüştür.

"Cenânî âşiyân etdi Cinânî" 1004

mısra'ı dahı Sirke-zâde Muslî Çelebi'nin sebû-yi tab'ından teraşşuh eden târih-i halâvet-nümâdır."⁴³

Şeyh Seyyid Seyfullah Efendi maddesinde bu kez şaire değil şairin düşürmüş olduğu bir tarih manzumesine yer verilir. Şair, babası Şeyh Nizameddin Efendi'nin vefatına şu tarihi düşürmüştür:

42 Zübeyiroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tevfik Efendi", 2-3.

43 Zübeyiroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tevfik Efendi", 26.

Peder-i cennet-makarları Şeyh Nizâmed'din Efendi 'âzîm-i huld-ı berîn oldukda söyledikleri târîh-i rengîndir. "Çıkdı ortaya ecel, bozdu nizâm-ı 'âlemi" 957. Nizâm lafzından ecel ihrâc oluna."⁴⁴

Tasavvuf büyüklerinden Şeyh Abdülmecid-i Sivasî maddesinde ise şairin vefatına büyük halifelerinden Şeyh Abdülehad Nuri'nin düşürdüğü dört dizelik bir tarih manzumesine yer verilmiştir.

"Şeyh-i müşârû'n-ileyhin a'zam-ı hulefâsından Şeyh Abdü'l-ehâd Nûrî Hazretlerinin söyledikleri târîhdir:

*Çün sâl-i gamda intikâl etdi o memdûhu'l-hisâl
Ahbâbına var mı mecâl çeşminden akıtmaya kan
Gam etmiş iken 'aklı çâk târîhini dedi bu hâk
Bin kırk dokuzda aldı pâk Sivasî uçmakda mekân⁴⁵*

Şair Rüşdî Efendi, devrinin önemli devlet adamlarından Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa'nın vefatına tarih şu tarihi söylemiştir:

*"Köprülü-zâde Fazıl Mustafa Paşa'nın şehâdetine söyledikleri târîhdir.
"Adem-i cisrini geçdi râh râh Hakda Köprülü-zâde."⁴⁶*

Mehmed Said maddesinde şairin mezar taşına üstadı olan Esad Efendi'nin Arapça yazmış olduğu bir terkip nakşedilmiştir. Seyyid Abdulhalim Hasîb Efendi maddesinde ise tam tersine şairin hocası Râsim Efendi'nin vefatına düştüğü tarihe yer verilmiştir.

"Seng-i mezârında üstâdları Es'ad-ı mezkûrun bu terkîb-i edibânele-ri mûmâileyh Râsim Efendi'nin kalem-i mu'ciz-rakamlarıyla mersûm ü merkûmdur."⁴⁷

"Üstâdları Hâce Râsim mersûm merhûm oldukda, söyledikleri târîh-i manzûmdur.

*'İlm ü ma'ârifde benüm üstâdım olmuşdı tamâm
Üstâd-ı sâni'-i zamân göçdi didüm târîh-i tâm⁴⁸*

44 Zübeyiroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tefvik Efendi", 44.

45 Zübeyiroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tefvik Efendi", 113.

46 Zübeyiroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tefvik Efendi", 202.

47 Zübeyiroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tefvik Efendi", 244.

48 Zübeyiroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tefvik Efendi", 326

Söyleyeni belli olan tarihler içerisinde Türkçenin yanı sıra Arapça ve Farsça yazılan tarihler de mevcuttur.

3.1.2. Söyleyeni Belli Olmayan Tarihler

Tezkireciler kimi zamanda özellikle şairin vefatına düşürülmüş olan herhangi bir tarihe yer verirken onun kime ait olduğu ile ilgili bilgi vermez. Sadece tarih manzumesi verilir ve bu manzumenin şairin vefatını belirttiği söylenir. Mehmed Tevfik Efendi'nin tezkiresinde de aynı durum görülür. Kadri Çelebi maddesinde şairin vefatına düşülen tarihin sahibi belirtilmez.

"...1004 târihi Zi'l-hiccesinde dârü'l-ins-i kudse rihlet ve Fâtih civârında Mi'mâr Sinân Mescidi sâhasında defîn-i türbet kılındı. "Gitdi hayfâ bilinmedi Kadri" mısra'ı dahî tarihtir."⁴⁹

Tezkirenin Mustafa Ali Efendi maddesinde ise bu kez tezkireci alıntıladığı tarihin sahibi olarak "zamanın şairleri" ibaresine yer verir. Aslında bu durum toplumda söylenegelen böyle bir tarihin var olduğunu ancak tezkirecinin tarihin sahibini bulamadığı için lafı genele yaydığını ortaya koymaktadır.

"...âhir-i ömründe Cidde'de defterdâr iken sâlifü'z-zıkr Bâkî Efendi ile bir senede vefât etdikde şu'arâ-yı zamân bu târih-i evride-i kilik-i beyân etmişlerdir. "Mâte el-'Alî ve kıs 'aleyhi'l-Bâkî"⁵⁰ 1008."⁵¹

3.2. Tezkirede Yer Alan Tarihlerin Konuları

Divan şairlerinin divanlarında yer verdikleri tarih manzumelerinin konu bakımından sınırları oldukça geniştir. Padişahların tahta çıkmaları, tanınmış kişilerin mühim mevkilere tayinleri, şehzadelerin, sultanların, konu komşu eş ve dost çocuklarının doğumları, intihar edenler, boynu vurulanlar, şehit olanlar ölüm vs. gibi ferdi olayların yanı sıra yangın, salgın hastalık, zafer ve fetihler gibi genel hadiselerle varana kadar tarihlenmiştir.⁵² Özellikle Surûri ve Antepli Aynî gibi şair-

49 Zübeyiroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tevfik Efendi", 25.

50 Ali öldü ve Bakî'ye rahmet olsun.

51 Zübeyiroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tevfik Efendi", 38.

52 İsmail Yakıt, *Türk-İslam Kültüründe Ebcad Hesabı ve Tarih Düşürme*, (Ankara: Ötüken Yayınları, 1992), 67.

liklerinden ziyade tarih düşürme hususunda ün kazanmış olan müverrihler, rastlamış oldukları her hadiseye tarih düşürme ihtiyacı hissetmişlerdir. Müverrihlerin bu hissiyatı, hadisenin tarihini vurgulamaktan ziyade sanatsal kabiliyetin dışı vurumu şeklinde algılanmalıdır. *Mecmû'atü't-terâcim* tezkiresinde geçen tarih manzumelerinin hasredilmiş olduğu konuları şu şekilde sıralayabiliriz.

3.2.1. Vefatlar

Sadece *Mecmû'atü't-terâcim* değil denilebilir ki Türk edebiyatında yazılmış olan şair tezkirelerinde yer verilen tarih manzumelerinin çoğu şairlerin vefatlarıyla ilgilidir. Öte yandan vefat tarihleri için gösterilen hassasiyetin doğumlar için gösterilmediği görülür. Bu durumun en büyük sebeplerinden biri şairin vefatı esnasında tezkirecinin bunu birebir görmesi veya şairin yakın çevresinden öğrenme fırsatına sahip olmasıdır. Ancak her biri farklı bir aile ve çevreye mensup değişik şehirlerde yaşayan şairlerin doğum tarihleri ile ilgili bilgi toplamak oldukça güçtür. Mahmud-i Antakî maddesinde şairin vefatına düşülen Farsça ibare şöyledir:

"...Medrese-i Rizâ'iyye'de ikâmet idüp sinîn-i vâfire neşr-i 'ulûm-ı nâfi'a ile meşgul iken "Der-âmed der-bihişt"⁵³ târîhinde rihlet eyledi."⁵⁴

Tezkireciler, kimi zamanda bazı şairlerin vefatına birden fazla tarih düşer. Mehmed Tevfik Efendi de tezkiresinin Hattat Seyyid Abdullah Efendi'nin biyografisini aktarırken Türkçe ve Arapça olmak üzere vefatına düşülen iki adet tarihe yer vermektedir.

"...el-Hâc Evhad Tekyesi Şeyhi Seyyid Hüseyin Efendi'den ahz-ı yed-i inâbet edüp gâh kitâbet ve gâh tâ'ât ü 'ibâdet ile güzârende-i şuhûr ve sinîn iken "Teveffenî müslimen ve el-hıknî bi's-sâlihîn" 1144 târîhinde kırtâs-ı hayâtı dest-i ecelde çâk ve Bahâriyye kurbında vâki' Şâh Sultân Tekyesi verâsında pederleri cenbinde medfûn-ı zir-i hâk kılındı.

Sarây-ı 'Adn'a zîbâ Seyyid 'Abdu'llâh ola" mısra'ı dahî târîhdir."⁵⁵

Ancak tezkireciler sadece şairlerin vefatlarına yer vermemişlerdir. Yeri geldiğinde bir şeyhin, bir hükümdarın hatta bir şairin babasının vefatına düşülen tarihlere

53 Cennete gitti.

54 Zübeyiroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tevfik Efendi", 297.

55 Zübeyiroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tevfik Efendi", 65.

de yer vermişlerdir. Mahmud Vakıf Efendi maddesinde şairin babasının vefatına düştüğü tarih şöyledir.

*"Pederlerinin irthâlinde söyledikleri târihtir:
Ref' edüp iki elüm fevtine târih didüm
Vâlidim Hâce Efendi ide 'adnı menzil⁵⁶*

Fezî mahlasıyla şiiirler yazan Tursunzâde maddesinde ise bu kez şairin II. Selim'in vefatına düşmüş olduğu tarihe yer verilmiştir.

*"Selîm Hân-ı Sâni'nin rihletine mu'ammâ-güne bu târih-i bî-hemtâ zâde-i
tab'-ı ra'nâlarıdır.*

"Tahtdan dūr oldı 'âdil pâdişâh" 982⁵⁷

3.2.2. Veladetler

Mecmû'atü't-terâcim tezkiresinde sadece iki adet doğum tarihine yer verilmiştir. Bu doğum tarihlerinden ilki bir hükümdara ikincisi ise bir şehzadeye aittir. Tezkirecinin şairlerin doğumları için yer verdiği herhangi bir tarih manzumesi mevcut değildir. Tezkirede veladete dair düşülen ilk tarih Sultan IV. Murad ikincisi ise III. Ahmed'in şehzadesi İsa içindir. Abdülkerim Şâni IV. Murad'ın doğumuna tarih düşen şairdir.

*"Sultân Mehmed Hân-ı Râbi' Hazretleri'nin velâdet-i hümâyunlarına "Nûr-
dur geldi Muhammed Sulb-ı İbrâhîm'den" târih-i ra'nâsı nazm ve terkîm ve
huzûr-i pâdişâhiye takdîm etdikde makbûl-i şehinşâhî olup..."⁵⁸*

Şehzade İsa'nın veladetine ise Muhammed Rezmî tarih düşürmüştür.

*"Sultân Ahmed Hân-ı Sâlis Hazretleri'nin 'İsâ nâm şehzâde-i cüvân-baht-
ları zîver-ârâ-yı mehd-i vücûd ve revnak-bahş-ı 'âlem-i şühûd oldukda
bî-tarîkî't-ta'miye söyledikleri târih-i bî-hemtâdir:*

Nâm-ı 'İsâ gökden indi şüphesiz şehzâdeye⁵⁹

56 Zübeyiroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tevfik Efendi", 254.

57 Zübeyiroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tevfik Efendi", 59.

58 Zübeyiroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tevfik Efendi", 157.

59 Zübeyiroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tevfik Efendi", 238-239.

3.2.3. Kitap İtmamı ve Tab'ı

Türk kültür tarihinde özellikle Osmanlı devleti ve onun âlim ve şairleri himaye eden hükümdarlarının varlığı, birçok farklı bilim alanında insanların yetişmesini sağlamış yetişen neferlerin önemli bir kısmı da tahsil ettiği bilgiyi kitaba dönüştürmüştür. Bu kadar çok bilim insanının yetiştiği bir çevrede elbette ki muhtelif sahalarda yazılmış eserlerin ortaya çıkması da gayet doğaldır. Osmanlı kültür hayatında mevcut geleneklerden birisi de kitabını tamamlayan müellifin özellikle kitabın sonuna eserinin tamamlandığı tarihi yazmasıdır. Yaygın bir gelenek halinde kitapların bitiriliş tarihleri, istinsah ve ferağ kayıtları pek çok yazmanın sonunda belirtilir.⁶⁰ Tezkiyelerde bahis konusu olan şair veya âlimin biyografisi verildikten sonra varsa eğer eserlerinden de bahsedilir. *Mecmû'atü't-terâcim* tezkiresinde de Mehmed Tevfik Efendi, bazı şairlerin eserlerinin isimlerini verdikten sonra varsa eğer kitabının bitirilişine kendi düştüğü ya da başka biri tarafından düşürülmüş tarihe yer verir. Sineçâk Osman Efendi maddesinde şairin *Gülşen-i İrfân* adındaki eserini bitirdikten sonra kitabın sonuna itmam tarihi olarak Farsça bir manzume yazdığı belirtilir.

*"On cüz mikdârı Gülşen-i 'İrfân nâmında bir kitâbları vardır ki kitâb-ı mezbûr
bin elli iki târîhinde şîrâze-bend-i hitâm olduğu âhir-i kitâbda mastûrdur.*

*Çü nivîş-i Gülşen-i 'İrfân be-hâni
Eger hâhi ki târîheş be-dânî
Pes ez-hicret hezâr pencah u dü
Ki ez-gayb in kitâb âmed nişân^{61/62}*

İbrahim Cevrî de yine tamamlamış olduğu *Hall-i Tahkîkât* adlı kitabının sonuna onu bitirdiği tarihi yazmıştır.

*"Mesnevî-i şerîfden kırk beyt-i şerîf-i ma'ârif-redîf intihâb edüp ebyât-ı
mezkûreyi beşer beyt ile îzâh ve terceme ve Hall-i Tahkîkât ismiyle tes-
miye etmişdir ki lafz-ı mezkûr târîh-i tamâm-ı kitâb olduğu âhir-i kitâbda
mastûrdur:*

*Buldı bu manzume-i hikmet nizâm
Hall-i Tahkîkât ile târîh-i tâm⁶³*

60 Rıza Oğraş, "Türk Edebiyatında Kitap Yazımına ve Basımına Tarih Düşürme Geleneği", *Turkish Studies*, 2/4 Kış (2007): 647-669.

61 Gülşen-i İrfân'ın yazıldığı tarihi bilmek istersen, Hicretin bin elli iki yılında hâsıl oldu bu kitap.

62 Zübeyiroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tevfik Efendi", 120.

63 Zübeyiroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tevfik Efendi", 129.

XVIII. yüzyıl tezkirecilerinden olan Mustafa Safâyî'nin biyografisinde tezkirecinin tezkiresinin bitirilmesine düşürmüş olduğu tarihe yer verilmiştir.

"Bin elli senesinden bin yüz otuz iki târîhine kadar Tezkiretü'ş-şu'arâ cem' etmiştir. Tezkire-i mezkûrenin hitâmında söyledikleri târîh-i lafzîdir.

*Bu cerîdem be-lutf-ı Rabb-ı enâm
Bin iki yüz otuz ikide oldu tamam⁶⁴*

Tezkireci, el yazısıyla yazılan kitaplara düşülen itmam tarihlerinin yanı sıra matbaada basılan bir kitabın basıldığı tarihe düşülen tarih manzumesine de yer vermiştir. Muhammed Emin Atıf Efendi'nin biyografisinde şairin *Ferheng-i Şu'ûri* adındaki sözlüğünün matbaada basımına dair düşülen tarih şöyledir:

"Ve Ferheng-i Şu'ûrî nâm lügat tab' olundukda âhirinde mersûm olan işbu târîh-i manzûm dahî bunların zâde-i tab'-ı âzâdeleridir:

*Âtîfâ Güft-i bahtmış târîh
Bes ki Ferheng-i Şu'ûrî matbû⁶⁵*

3.2.4. Yeni Bir Vazife veya Makam

Klasik edebiyatta özellikle Osmanlı bürokratik hayatı içerisindeki devlet adamlarının önemli bir paye ile ödüllendirilmelerine tarihler düşülmüştür. Bu paye kimi zaman bir kadılık kimi zaman bir vezirlik kimi zamanda bir sadrazamlık vazifesi olmuştur. Hatta bütün bu payelerin üstünde yer alan hükümdarlık tahtına yeni bir padişahın oturmasına da tarih düşülmüştür. Bu anlamda *Mecmû'atü't-terâcim*'de yer alan makamlara dair tarihleri iki guruba ayırabiliriz. Bunlardan ilki devlet vazifesine dair maddi makamlar, diğeri ise özellikle dinsel olgunlaşma neticesinde elde edilen manevi makamlardır. Maddi makamlara dair ilk tarih Mir Hanîf maddesinde geçmektedir. Şairin Hekimzâde Ali Paşa'nın üçüncü kez sadrazam oluşuna dair düştüğü Farsça beyit şöyledir:

64 Zübeyiroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tevfik Efendi", 257.

65 Zübeyiroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tevfik Efendi", 288.

"Hekîm-zâde 'Alî Paşa'nın üçüncü def'a sadâretlerine söyledikleri târîh-i Fârisî'dir.

*Be-târîheş te'emmül kerd Hanifâ
Be-fâl âmed ki zi nâbe-sâlis⁶⁶ 67*

Şair ve devlet adamı olan Mehmed Maruf Efendi'nin biyografisinde onun Mısır'a kadı oluşuna dair şair Hâşimî'nin söylediği tarih manzumesi şöyledir:

"Sâhibü't-terceme Mısır'a kâdî oldukda Hâşimî'nin söylediği tarihidir:

*Ey kân-ı kerem fazl ile zâtın mevsûf
Hakk Mısır'ı senün adline kıldı mevkûf
Dünyâda olup 'adl ile nâmin târîh
Dâd ile Mısır'da ol efendim Ma'rûf 1001⁶⁸*

Mehmed Agah Efendi maddesinde ise şairin Mehmed Emin-i Tokadî'nin Emir Buhârî Tekyesine şeyh oluşuna dair düştüğü tarihe yer verilmektedir.

"Sâbiku't-terceme Mehmed Emîn-i Tokadî Emîr Buhârî Tekyesine şeyh oldukda söyledikleri târîhidir

*Beyt: Hâce-i hâcegân didi târîh
Cây-i mire halife oldun Emîn⁶⁹*

3.2.5. Yeni İnşa Edilen veya Açılan Yapılar

Osmanlı döneminde özellikle padişahlar sosyal hayatın icrasını temin ve halkın çeşitli ihtiyaçlarını gidermek amacıyla birçok yapı inşa etmişlerdir. Bu yapılar bazen bir kervansaray, bazen bir darüşşifa bazen de küçük bir çeşme olmuştur. Öte yandan devlet içerisindeki bu yapıların inşası sadece padişahların teşebbüsleriyle sınırlı kalmamış makam sahibi bürokratlar veya mal mülk sahibi zenginler de sevap işlemek babında bu faaliyetlere ortak olmuşlardır. Hadizâde Mehmed Emin maddesinde tezkireci, şairin Sultan I. Mahmud döneminde Ayasofya Camisi'nin avlusunda yaptırdığı şadırvanın yapılışına düşürdüğü tarihin yine aynı şadırvanın etrafına yazıldığını söyler. Tarihin çok güzel olduğu belirtilir ancak ona yer verilmez.

66 Hanifa tarihini etraflıca düşündü ve dedi ki: Vücuda geldi.....üçüncü kez.

67 Zübeyroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tefvik Efendi", 347.

68 Zübeyroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tefvik Efendi", 19.

69 Zübeyroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tefvik Efendi", 291.

*"Sultân Mahmûd Hân-ı Evvelin Ayasofyâ Câmî'-i şerîfi havlısında binâ buyurdukları şadırvânın etrâfında muharrer olan târîh bunların nâdirân-ı zebân-ı 'azbû'l-beyânlarından cereyân etmiştir."*⁷⁰

Sultân III. Ahmed maddesinde hükümdarın At Meydanı'nda yaptığı bir caminin bitirilişine Kur'an-ı Kerim'in nahl suresinin 30. ayetinde bulunan "le ni'me dâru'l-muttekîn" ibaresi tarih olarak düşülmüştür.

*"At meydânında buyurdukları câmî'-i nûr-ı lâmi'in hitâmına "le ni'me dâru'l-muttekîn"⁷¹ âyet-i kerîmesi târîh-i rengîndir."*⁷²

Mehmed Râkım Paşa maddesinde ayrıca devlet adamı olan şairin padişah köşkerlerinden birisine düşürmüş olduğu tarihe yer verilir. Tezkireciye göre latif olan bu tarih kusursuzdur.

*"Kusûr-ı hümâyûndan birine söyledikleri târîh-i bi-kusûrdur.
Vasf-ı kasr-ı pâdişâha Râkımâ
Düşdi berceste târîh-i benâm
Yazdı levh-i tab'ıma kilk-i ezel
Kasr-ı Hâkânîye lafzın bi't-tamâm"*⁷³

Daha önce de ifade edildiği gibi tarihler içerdikleri konu bakımından çok önemli hadiseleri dile getirebildikleri gibi sıradan bir duruma da düşürülebilirler. Mehmed Tevfik Efendi de yukarıda yer verdiği bütün bu ihtişamlı ve görkemli yapıların inşa edilmişlerine düşürülen tarihlerin dışında bir de küçük bir mürekkep dükkânının açılışına düşülmüş bir tarihe yer vermiştir. Şair Mehmed Emin Atıf Efendi'nin ilgili tarihi şöyledir.

"Bir mürekkebcî dükkânına söyledikleri târîhdur:

*Beyt: Bu resme Âtîfâ kilk-i 'Utârid yazdı târîhin
Bu dükkân midâdı zîb ü ziyetden mürekkebdür"*⁷⁴

70 Zübeyroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tevfik Efendi", 295.

71 Ne güzeldir korunanların yurdu (Nahl Suresi, 30. Ayet).

72 Zübeyroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tevfik Efendi", 72.

73 Zübeyroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tevfik Efendi", 340.

74 Zübeyroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tevfik Efendi", 288.

3.2.6. Fetihlere Düşülen Tarihler

Uzun bir dönem çok geniş bir coğrafyada hüküm sürmüş olan Osmanlı devletinin tarihi, fetihlerle doludur. Ancak şairler daha çok imparatorluk için önemli sayılan fetihlere tarih düşürmüşlerdir. Tezkireciler de şairlerin biyografilerinden ziyade sanatçılık maharetlerini gösterdikleri bu tarihlere yer vermişlerdir. *Mecmû'atü't-terâcim*'de özellikle Bağdat fethini konu alan tarihlerle ilgili farklı bir kullanım vardır. Tezkireci, Şeyh Feyzullah maddesini bitirdikten sonra "Târih-i Feth-i Bağdâd" şeklinde yeni bir başlık atar ve bu başlık altında Sultan Murad'ın Bağdat'ın fethine dair söylemiş olduğu Arapça ve Farsça iki tarihe yer verir. Bu tarihlerden sonra da yine Bağdat fethine düşürülmüş Türkçe bir tarih manzumesi bulunur.

"Târih-i Feth-i Bağdâd: Pâdişâh-ı mekârim-mu'tâd Cenâb-ı Sultân Murâd feth-i Bağdâd-ı behişt-âbâd ile ber-murâd oldukda "azzâm" 1048 lafzını târih buyurmuşlardır ve "Çi gam" 1048 fıkrasıyla mukâbele etmişlerdir. Târih-i manzûm:

*Beyt: 'Asker Şâhî düşünce fethine târih olur
Aldı Bağdâd'ı 'adûdan cenk ile Sultân Murâd'⁷⁵*

Tarih manzumesine bahis konusu olan diğer bir fetih ise Belgrad'ın fethidir. Mir İbrahim Münif maddesinde şairin Belgrad fethine düşmüş olduğu tarih şöyledir:

"Belgrad fethine söyledikleri târih-i Türkî'dir.

*Cevherîn 'add edüp târihini didüm Hanîf
Zecren aldılar Belgrad'ı gürûh-ı mü'minîn'⁷⁶*

Son olarak hem şair hem de devlet adamı olan Ali İzzet Paşa'nın Sultan Ahmed'in Hemedan fethine dair söylemiş olduğu tarih bulunmaktadır.

"Hemedân fethine söyledikleri târih-i mu'ciz-nişândır

*Ben de bu feth-i cemile didüm 'İzzet târih
Aldı Hân Ahmed-i 'Âdil Hemedân ülkesini'⁷⁷*

75 Zübeyroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tefvik Efendi", 111.

76 Zübeyroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tefvik Efendi", 347.

77 Zübeyroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tefvik Efendi", 277.

3.2.7. Doğa Olaylarına veya Mucizevi Bir Olaya Düşülen Tarihler

Doğa olaylarında beklenmedik durumların yaşanması veya günlük hayatta mucizevi bir olayın zuhur etmesi tarihin her döneminde insanoğlunun ilgisini çekmiştir. Zihinleri şaşıratan bu olaylar çoğu kez toplumların muhayyilesinde efsane olarak yer etmiş ve kuşaktan kuşağa aktararak gelmiştir. Hem şairler hem de tezkireciler bu duruma kayıtsız kalmamış ve bu tür mucizevi olayların insan zihninde kalıcı olabilmesi için onları tarih manzumesi olarak dile getirmişlerdir. *Mecmû'atü't-terâcim*'de bu tarz tarih düşümelere çok rastlanmaz. Garibe başlığı altında tezkireci Marmara Denizi'nin donmasını ve bu donma neticesinde insanların Sarayburnu'ndan Üsküdar'a buz üzerinden gidişlerini şöyle anlatır:

Bin otuz senesi Rebî'ulevvelî ibtidâsından on beşine kadar rüy-ı deryâ ser-tâ-be-pâ müneccimden fakat Akındı Meydânında bir nehr-i sâgîr mikdârı mahal kalup mâh-ı mezbûrun on yedinci günü Sarayburnu ile Üsküdar arası dahı buz bağlayup nice kimseler safha-i melsâ-yı mâ üzre Üsküdar'a güzâr etdikleri Hâşimî Çelebi'nin lafzen ve manen bu târîhinden zâhir ve âşikârdır.

Yol oldu Üsküdar'a bin otuzda Akdeniz dondu

Târîh-i 'Arabî: "Cemmede'llâhu'l-bahre mine'l-berdiş-şedid."⁷⁸ Târîh-i di-ger: "Be meded dondu sovuksdan bin otuzda deryâ. 1030"⁷⁹

Tezkirede "Garibe" başlığı altında anlatılan ikinci hadise ise bin seksen dokuz tarihinde zuhur eden bir olaydır. Tezkireciye göre bu tarihte İstanbul'da yumurtadan yılan çıkmıştır ve bu sebeple İstanbul halkı yumurta yemekten vazgeçmiştir. Devrin şairlerinden Hüseyin Can bu durumu şu tarih manzumesiyle dile getirmiştir:

"Garibe: Bin seksen dokuz târîhinde yumurtadan yılan çıkdı deyü İslâmbol halkı yumurta eklinden ferâgat eyledikde şâ'ir-i mu'ciz-beyân Hüseyin Cân bu târîhi âverde-i kilik-i beyân etmişdir.

*Beyt: Var kıyâs eyle kim n'olsa gerekdir bu sâl
Ana târîh ola çıkdı yılan beyzâdan (1089)⁸⁰*

78 Kışın şiddetiyle deniz dondu.

79 Zübeyroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tevfik Efendi", 76.

80 Zübeyroğlu, "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tevfik Efendi", 162.

Sonuç

Klasik Türk edebiyatında tarih manzumeleri divan şairleri tarafından sıkça icra edilmiştir. Hatta şairlikleri dışında sadece tarih düşürme hususundaki maharetlerinden dolayı müverrih olarak adlandırılan şairlere de tesadüf edilir. Divan şairlerinin kaleme aldıkları bu tarih manzumelerini belirli bir konu ile sınırlandırmak mümkün değildir. Hükümdarın tahta çıkışından bir caminin yapılmasına, stratejik olarak önemli konumda olan bir kalenin fethinden büyük bir şeyhin vefatına kadar her konuya tarih düşürülmüştür. Şairlerin biyografilerini esas alan tezkireler de bu duruma kayıtsız kalmamış ve tezkirelerinde tarih manzumelerine sıkça yer vermişlerdir. Tezkireci, esas itibarıyla tarih manzumelerinden iki şekilde istifade eder. Bunlardan ilki şairin biyografisi ile ilgili bilgi elde etmek ikincisi ise şairin tarih manzumesinde göstermiş olduğu sanatçılık kabiliyetini gözler önüne sermektir. Mehmed Tefvik Efendi de tezkiresinde tarih manzumelerinden sıkça istifade etmiş bir tezkirecidir. Tezkirecinin özellikle şairlerin vefatları için sık sık tarih manzumelerine müracaat ettiği görülür. Öte yandan *Mecmû'atü't-terâcim* tezkiresinde yer verilen tarihlerin kimler tarafından yazıldıkları bazen zikredilirken bazen de herhangi bir müellif ismi verilmeden sadece tarih manzumesi yazılır. *Mecmû'atü't-terâcim*'de bulunan tarih manzumelerinde şairlerin vefatları, hükümdarların veladetleri, inşası bitmiş ve toplum yararına sunulan yapılar, fetihler, tevdi edilmiş makamlar ve tabiat olayları gibi farklı konular işlenmiştir. Tezkireci, hadisenin meydana geldiği tarihi ifade etmek için tarih manzumelerinin yanı sıra rakamsal değerlere de başvurmuştur. Hatta bazen düşürülen tarihi kendisi hesaplamış ve bunu tarih manzumesinin hemen sonuna rakam olarak yazmıştır. Bu bakımdan içerdiği tarih manzumelerinin çokluğu ve farklı oluşları sebebiyle *Mecmû'atü't-terâcim* tezkiresi kayda değer bir nitelik taşımaktadır.

Kaynakça

- Bilgin, Azmi. "Mehmed Tefvik Efendi'nin Mecmû'atü't-Terâcim'inin Edebiyat Tarihimizdeki Yeri". *İlmi Araştırmalar Dergisi*, 1 (2004): 83-88.
- Canım, Rıdvan. "Klasik Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Sanatı ve Bir Ebced Ustası: Adanalı Sürûî". *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (2009): 105-120.
- Canım, Rıdvan. *Latîfi, Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (Tenkitli Metin)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018.
- Çınarçı, M. Nuri. *Türkçe Şair Tezkirelerinin Kaynakları*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.
- Demirel, Şener. "Antepli Aynî Divanı'ndaki Tarih Manzumeleri Üzerine Bir İnceleme". *Turkish Studies*, 3/4 Yaz (2008): 372-398.

- İpekten, Haluk, vd. *Heşt Behişt, Sehi Beg*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.
- İsen, Mustafa, vd. *Şair Tezkireleri*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2011.
- İspirli, S. Alkan. "Türk Edebiyatında Tarih Düşürme Geleneği". *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14, (2000): 79-88.
- Karabey, Turgut. "Tarih Düşürme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40: 80-82. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Kılıç, Filiz. *Âşık Çelebi, Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018.
- Kut, Günay. *Acâ'ibü'l-Mahlukât, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Simurg Yayınları, 2010.
- Laqueur, H. Peter. *Hüve'l-Baki, İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- Levend, A. Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi, 1. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.
- Oğraş, Rıza. "Türk Edebiyatında Kitap Yazımına ve Basımına Tarih Düşürme Geleneği". *Turkish Studies*, 2/4 Kış (2007): 647-669.
- Solmaz, Süleyman. *Ahdi ve Gülşen-i Şu'arâ'sı (İnceleme-Metin)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018.
- Yakıt, İsmail. *Türk-İslam Kültüründe Ebcad Hesabı ve Tarih Düşürme*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1992
- Zavotçu, Gencay. *Rızâ Tezkiresi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.
- Zübeyiroğlu, Ruhsar. "Mecmû'atü't-Terâcim, Mehmed Tevfik Efendi". Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1989.

